

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

dr Konrad Walczuk*

***Odpowiedzialność karna za negowanie zbrodni przeciwko
ludzkości oraz naruszenie godności narodu
w prawie słowackim***

Warszawa 2018

*Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
Akademia Sztuki Wojennej

Spis treści

Zagadnienia konstytucyjne	1
Regulacje prawnokarne	3
Podsumowanie	6
Bibliografia (alfabetycznie).....	7

Zagadnienia konstytucyjne

Najważniejszym słowackim aktem prawnym jest Konstytucja Republiki Słowackiej¹. Już w jej art. 1 ust. 1 zawarte jest stwierdzenie, że Słowacja, będąc państwem suwerennym, demokratycznym i prawnym², nie jest związana żadną ideologią.

W art. 13 ust. 1 i 2 słowackiej Konstytucji wyraźnie wskazano, że granice podstawowych praw i wolności, a więc także praw i wolności ściśle związanych z tytułowym zagadnieniem, mogą być wprowadzane jedynie ustawą³ i jedynie na warunkach określonych w Konstytucji. Ponadto w art. 13 ust. 3 słowackiej Konstytucji wyraźnie określono, że ustawowe ograniczenie podstawowych praw i wolności musi obowiązywać jednakowo w stosunku do wszystkich przypadków, które spełniają określone warunki. Poza tym, przy ograniczaniu podstawowych praw i wolności należy chronić ich istotę i sens⁴ (art. 13 ust. 4 zd. 1 słowackiej Konstytucji).

Natomiast w art. 26 słowackiej Konstytucji zagwarantowano wolność wypowiedzi i prawo do informacji (ust. 1), zgodnie z którymi każdy ma prawo wyrażać swoje poglądy w słowie, piśmie, druku, obrazie lub w inny sposób, a także swobodnie ogłaszać, otrzymywać i rozpowszechniać idee i informacje niezależnie od granic państwa (ust. 2 zd. 1). Doprecyzowano też, że wydawanie publikacji nie wymaga zezwolenia (ust. 2 zd. 2), przy jednoczesnym *expressis verbis* wyrażonym zakazie cenzury (ust. 3)⁵. Uszczegółowiono też warunki ograniczania wolność wypowiedzi oraz prawo poszukiwania i szerzenia informacji, poprzez stwierdzenie, że można je ograniczyć jedynie ustawą, jeżeli jest to niezbędne w demokratycznym

¹ Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992 (ústavný zákon č. 460/1992 Zb. v znení č. 244/1998 Z. z., 9/1999 Z. z., 90/2001 Z. z., 90/2001 Z. z., 140/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 463/2005 Z. z., 92/2006 Z. z., 210/2006 Z. z., 100/2010 Z. z., 356/2011 Z. z., 232/2012 Z. z., 161/2014 Z. z., 306/2014 Z. z., 427/2015 Z. z., 44/2017 Z. z., 71/2017 Z. z., 137/2017 Z. z.), <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460> [dostęp: 10.03.2018 r.], dalej też jako słowacka Konstytucja.

² Zob. A. Brösl, *Právny štát*, Košice 1995.

³ Zob. też orzeczenie słowackiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 30 listopada 1994 r. (PL. ÚS 5/94).

⁴ Jak to ma również miejsce chociażby w przypadku polskiej regulacji konstytucyjnej, opartej na niemieckiej tradycji prawnej.

⁵ Zob. też K. Walczuk, *Konstytucyjna wolność wypowiedzi i prawo do informacji w Republice Słowackiej (The freedom of expression and the right to information in Republic of Slovakia)*, *De Doctrina Europea, rok III/2006*, s. 68-69; J. Drgonec, *Tlačové právo na Slovensku*, Bratislava 1995, s. 62.

społeczeństwie dla ochrony praw i wolności innych, bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, ochrony zdrowia publicznego i moralności (ust. 4)⁶.

Dodatkowo w art. 43 ust. 1 zd. 1 słowackiej Konstytucji zagwarantowano wolność badań naukowych i twórczości artystycznej. Warto też wspomnieć, traktując to jako przykład ilustrujący specyfikę słowackiego systemu konstytucyjnego, że wolność ta (podobnie, jak i inne prawa i wolności konstytucyjne) została też uregulowana w art. 15 ust. 2 Karty Podstawowych Praw i Wolności⁷, stanowiącej, jako ustawa konstytucyjna, immanentny element słowackiego prawa ustrojowego⁸.

Regulacją konstytucyjną ważną z punktu widzenia tytułowego zagadnienia jest także art. 31, w myśl którego „ustawowa regulacja wszelkich praw i wolności politycznych oraz jej wykładnia i stosowanie muszą umożliwiać i chronić wolną konkurencję sił politycznych w demokratycznym społeczeństwie”.

⁶ Zob. też K. Walczuk, *Konstytucyjna wolność wypowiedzi...*, s. 63-66.

⁷ Listina základných práv a slobôd – Zákon č. 23/1991 Zb. ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon, <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1991-23> [dostęp: 10.03.2018 r.], dalej też jako Karta.

⁸ O szczególnym miejscu Karty w słowackim systemie prawnym, mimo w zasadzie dokładnego powtórzenia jej regulacji w rozdziale II słowackiej Konstytucji (pt. „Podstawowe prawa i wolności człowieka”) zob. też L. Orosz, *Listina základných práv a slobôd ako súčasť ústavného systému Slovenskej republiky*, [w:] J. Jirásek (ed.), *Listina a súčasnosť. Sborník príspevků sekce ústavního práva přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2010*, Olomouc 2010, s. 151-166; L. Cibulka, *Slovenská republika – ústavný systém*, [w:] K. Klíma a kol., *Encyklopedie ústavního práva*, Praha 2007, s. 574.

Regulacje prawnokarne

Najważniejszą słowacką regulacją prawnokarną dotyczącą negowania szeroko rozumianych zbrodni przeciwko ludzkości jest § 422d słowackiego Kodeksu karnego⁹. Zgodnie z ust. 1 tego przepisu każdy, kto publicznie zaprzecza¹⁰, poddaje w wątpliwość, a próbuje lub usiłuje usprawiedliwić Holokaust¹¹, zbrodnie reżimu opartego na ideologii faszystowskiej, zbrodnie reżimu opartego na ideologii komunistycznej lub zbrodnie innego podobnego ruchu, które przez przemoc, groźbę użycia przemocy lub groźbę innej poważnej krzywdy, ukierunkowane są na zniesienie podstawowych praw i wolności jednostek¹², podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do trzech lat. Natomiast zgodnie z ust. 2, takiej samej karze podlega każdy, kto publicznie zaprzecza, a próbuje, kwestionuje, rażąco bagatelizuje lub usprawiedliwia ludobójstwo¹³, przestępstwa przeciwko pokojowi,

⁹ Zákon z 20. mája 2005 Trestný zákon (v znení č. 650/2005 Z. z., 692/2006 Z. z., 218/2007 Z. z., 491/2008 Z. z., 497/2008 Z. z., 498/2008 Z. z., 59/2009 Z. z., 257/2009 Z. z., 317/2009 Z. z., 492/2009 Z. z., 576/2009 Z. z., 224/2010 Z. z., 547/2010 Z. z., 33/2011 Z. z., 262/2011 Z. z., 313/2011 Z. z., 246/2012 Z. z., 334/2012 Z. z., 428/2012 Z. z., 428/2012 Z. z., 189/2013 Z. z., 204/2013 Z. z., 1/2014 Z. z., 260/2014 Z. z., 260/2014 Z. z., 73/2015 Z. z., 78/2015 Z. z., 87/2015 Z. z., 174/2015 Z. z., 397/2015 Z. z., 398/2015 Z. z., 440/2015 Z. z., 444/2015 Z. z., 91/2016 Z. z., 125/2016 Z. z., 316/2016 Z. z., 264/2017 Z. z., 274/2017 Z. z.), <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300> [dostęp: 10.03.2018 r.] .

¹⁰ Odnośnie formy „zaprzeczania” zob. J. Ivor, *Trestné právo hmotné, zväzok 1. Všeobecná časť*, Bratislava 2006, s. 297.

¹¹ Do 2002 roku w słowackim systemie prawnym nie było regulacji wyraźnie zabraniającej negowania Holokaustu. § 260 czechosłowackiego Kodeksu karnego z dnia 29 listopada 1961 r. (Trestný zákon zo dňa 29. novembra 1961, č. 140/1961 Zb.) zakazywał popierania i promocji faszyzmu lub innych podobnych ruchów, a § 261 publicznego wyrażenia poparcia dla nich. Niemniej jednak oba te przypisy pośrednio mogły służyć kryminalizacji negowania Holokaustu. Z dniem 1 stycznia 2002 r. weszła w życie zmiana Kodeksu karnego, zgodnie z którą każdy „kto publicznie wyraża sympatię dla faszyzmu lub innego podobnego ruchu, o którym mowa w § 260 lub publicznie zaprzecza, poddaje pod wątpliwość, a próbuje lub usiłuje usprawiedliwić przestępstwa faszyzmu lub innych podobnych ruchów, o których mowa w § 260, podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do trzech lat”. W zasadzie od czasu wprowadzenia tej regulacji mówi się na Słowacji o penalizacji tak zwanego kłamstwa oświęcimskiego (osvienčimskej lži – słow.). Zob. J. Slaninová, *Obmedzenie slobody prejavu v prípade rasistických, xenofobických alebo inak netolerantných výpovedí: zákonný rámec a prax. Súdne prostriedky ochrany proti „jazyku nenávisti“*, Bratislava, 2004, s. 6; M. Petrik, *Sloboda prejavu a fašistické, rasistické a iné extrémistické prejavy*, „Justičná revue”, roč. 56/2004, č. 4, s. 418-434; M. Pecníková, *O osvienčimskej lži*, „Justičná revue”, roč. 56/2004, č. 10, s. 1049-1065.

¹² „Kto verejne popiera, spochybňuje, schvaľuje alebo sa snaží ospravedlniť holokaust, zločiny reżimu založeného na fašistickej ideológii, zločiny reżimu založeného na komunistickej ideológii alebo zločiny iného podobného hnutia, ktoré násilím, hrozbou násillia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy smeruje k potlačeniu základných práv a slobôd osôb (...)” (słow.).

¹³ Zob. też uchwaloną przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 roku w Paryżu Konwencję ONZ w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa – Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia (Vyhláška ze dne 28. dubna 1955 o Úmluvě o

zbrodnie przeciwko ludzkości lub zbrodnie wojenne w sposób, który może podżegać do przemocy lub nienawiści wobec grupy osób lub jej członkowi, gdy sprawca lub uczestnik tego czynu został skazany prawomocnym wyrokiem sądu międzynarodowego ustanowionego na mocy międzynarodowego prawa publicznego¹⁴, uznanego przez Republikę Słowacką lub prawomocnym wyrokiem słowackiego sądu¹⁵.

Z punktu widzenia tytułowego zagadnienia bardzo ważną regulacją jest również § 423 słowackiego Kodeksu karnego, zgodnie z którym każdy, „1) Kto publicznie poniża¹⁶ a) naród, jego język, dowolną rasę lub grupę etniczną, lub b) grupę osób lub osobę za faktyczną lub domniemana przynależność do jakiegokolwiek rasy, narodu, narodowości, grupy etnicznej, ze względu na ich faktyczne lub domniemane pochodzenie, kolor skóry, przekonania polityczne, religię lub bezwyznaniowość, podlega karze pozbawienia wolności od roku do trzech lat. 2) Karze pozbawienia wolności od dwóch do pięciu lat podlega sprawca, jeżeli popełnia przestępstwo, o którym mowa w ust. 1 a) jako członek grupy ekstremistycznej, b) jako urzędnik publiczny, c) ze szczególnego motywu¹⁷”. Przepis ten stanowi praktyczną podstawę doniesień składanych przy podejrzeniu naruszenia godności narodu słowackiego¹⁸,

zabráneňí a trestání zločinu genocidia, č. 32/1955 Sb.). Została ona opublikowana również w polskim Dzienniku Ustaw – Dz. U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9 ze zm.

¹⁴ Zob. też ustawę z dnia 25 października 2016 r. o uznawaniu i wykonywaniu orzeczenia majątkowego wydanego w postępowaniu karnym w Unii Europejskiej i o zmianie i uzupełnieniu niektórych ustaw (Zákon z 25. októbra 2016 o uznávaní a výkone majetkového rozhodnutia vydaného v trestnom konaní v Európskej únii a o zmene a doplnení niektorých zákonov, č. 316/2016 Z. z.), która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2017 r.

¹⁵ „(...) kto verejne popiera, schvaľuje, spochybňuje, hrubo zľahčuje alebo sa snaží ospravedlniť genocídium, zločiny proti mieru, zločiny proti ľudskosti alebo vojnové zločiny spôsobom, ktorý môže podnecovať násilie alebo nenávisť voči skupine osôb alebo jej členovi, ak bol páchatel' alebo účastník tohto činu odsúdený právoplatným rozsudkom medzinárodného súdu zriadeného na základe medzinárodného práva verejného, ktorého právomoc uznala Slovenská republika, alebo právoplatným rozsudkom súdu Slovenskej republiky.” (słow.).

¹⁶ „hanobí” (słow.).

¹⁷ „ Z osobitného motívu” (słow.). Definicja „szczególnego motywu” została podana w § 140 słowackiego Kodeksu karnego i oznacza „popełnienie przestępstwa a) na zlecenie, b) z zemsty, c) w celu ukrycia lub ułatwienia innego przestępstwa, d) w celu publicznego nawoływania do przemocy lub nienawiści wobec grupy osób lub osoby z powodu przynależności do jakiegokolwiek rasy, narodu, narodowości, koloru skóry, grupy etnicznej, pochodzenia lub wyznania religijnego, jeżeli pretekstem do gróźb są wcześniej wskazane powody, e) w celu popełnienia przestępstwa terroryzmu i niektórych form udziału w terroryzmie zgodnie z § 419, f) z nienawiści narodowościowej, etnicznej lub rasowej lub ze względu na kolor skóry, lub g) z motywu seksualnego”.

¹⁸ „Hanobenie národa slovenského” (słow.).

również w przypadkach przypisywania winy współuczestnictwa Słowaków i państwa słowackiego w Holokauście¹⁹, w tym także mających miejsce w 2018 r.²⁰.

W słowackim Kodeksie karnym spenalizowane jest również: zakładanie, popieranie i propagowanie ruchu lub ideologii mających na celu zwalczanie (likwidację²¹) podstawowych praw i wolności (§ 421), publiczne przejawianie sympatii do takich grup, ruchów lub ideologii (§ 422), wytwarzanie ekstremistycznych materiałów²² (§ 422a), rozpowszechnianie (§ 422b) i przechowanie (§ 422c) takich materiałów, podżeganie do nienawiści lub przemocy na tle narodowym, narodowościowym, rasowym lub etnicznym (§ 424). Wszystkie te przepisy w określonych warunkach mogą stanowić (co do zasady pośrednio) podstawę do postawienia zarzutów karnych związanych z czynami naruszającymi godność narodu.

W kontekście omawianych zagadnień można wspomnieć, że w styczniu 2010 r. posłowie Słowackiej Partii Narodowej²³ przedłożyli parlamentowi projekt ustawy, zgodnie z którym miało grozić od jednego do pięciu lat pozbawienia wolności temu, kto „publicznie zaprzecza lub publicznie kwestionuje traktaty pokojowe ogłoszone w sposób określony przez prawo lub układy pokojowe po pierwszej lub po drugiej wojnie światowej” lub „propaguje lub publicznie usprawiedliwia historyczny twór państwowy²⁴, który tłumił prawa narodowe Słowaków”²⁵. Projekt został odrzucony w pierwszym czytaniu.

¹⁹ W czasie II wojny światowej Słowacja była koolicjantem III Rzeszy (teoretycznie państwem samodzielnym, jednak w rzeczywistości państwem zależnym), a słowaccy Żydzi byli wysłani do obozów koncentracyjnych przy aktywnym udziale struktur państwowych. Zob. M. Lacko, *Dwuramienny kríž v cieniu swastyki. Republika Slovacka 1939–1945*, Lublin 2012; W. Długoborski (red.), *The Tragedy of the Jews of Slovakia: 1938-1945: Slovakia and the "Final Solution of the Jewish Question"*, Oświęcim-Banská Bystrica 2002; L. Lipscher, *Die Juden im slowakischen Staat 1939–1945*, Oldenbourg 1980. Zob. też stenogram z Procesu Norymberskiego, w którym poruszano kwestie eksterminacji słowackich Żydów: <http://avalon.law.yale.edu/imt/01-03-46.asp> [dostęp 10.03.2018 r.].

²⁰ Zob. przykładowo <https://slovensko.hnonline.sk/1701453-znameho-konspiratora-obvinili>; <http://snn.sk/news/havran-hrubo-urazil-slovensky-narod/> [dostęp: 10.03.2018 r.]. Wcześniejszy głośny przypadek zob. <http://www.parlamentnelisty.sk/profily/PhDr-Mgr-Rastislav-Blasko-885/clanek/Trestne-oznamenie-pre-hanobenie-statneho-znaku-v-tvare-zenskeho-prirodzenia-209> [dostęp: 10.03.2018 r.].

²¹ „ktorá smeruje k potlačeniu základných práv a slobôd“ (słow.).

²² Zdefiniowanych w § 130 ust. 7 i 8 słowackiego Kodeksu karnego.

²³ „Slovenská národná strana – SNS” (słow.).

²⁴ „historický štátny útvar” (słow.).

²⁵ Zob. Návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na vydanie zákona, ktorým sa doplnia zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=3191> [dostęp: 10.03.2018 r.].

Podsumowanie

W obecnie obowiązującym w Republice Słowackiej Kodeksie karnym z 2005 r., mając na względzie regulacje konstytucyjne, dokonano penalizacji publicznego zaprzeczania, poddawania w wątpliwość, aprobowania lub usiłowanie usprawiedliwiania Holokaustu, zbrodni reżimu opartego na ideologii faszystowskiej (a nie nazistowskiej, jak ma to miejsce chociażby w wywodzącym się z tego samego źródła czeskim Kodeksie karnym z 2009 r.), zbrodni reżimu opartego na ideologii komunistycznej lub zbrodni innego podobnego ruchu, które przez przemoc, groźbę użycia przemocy lub groźbę innej poważnej krzywdy, ukierunkowane są na zniesienie podstawowych praw i wolności jednostek oraz publiczne zaprzeczanie, aprobowanie, kwestionowanie, rażące bagatelizowanie lub usprawiedliwianie ludobójstwa, przestępstw przeciwko pokojowi, zbrodni przeciwko ludzkości lub zbrodni wojennych w sposób, który może podżegać do przemocy lub nienawiści wobec grupy osób lub jej członkowi, gdy sprawca lub uczestnik tego czynu został skazany prawomocnym wyrokiem sądu międzynarodowego ustanowionego na mocy międzynarodowego prawa publicznego, uznanego przez Republikę Słowacką lub prawomocnym wyrokiem słowackiego sądu.

Ponadto karą zagrożony jest każdy, kto publicznie poniża naród, jego język, dowolną rasę lub grupę etniczną, lub grupę osób lub osobę za faktyczną lub domniemaną przynależność do jakiegokolwiek rasy, narodu, narodowości, grupy etnicznej, ze względu na ich faktyczne lub domniemane pochodzenie, kolor skóry, przekonania polityczne, religię lub bezwyznaniowość.

Regulacje te stanowią praktyczną podstawę doniesień składanych przy podejrzeniu naruszenia godności narodu słowackiego, również w przypadkach przypisywania winy współuczestnictwa Słowaków i państwa słowackiego w Holokauście, mimo faktycznej współpracy przedstawicieli tak zwanego wojennego Państwa Słowackiego z III Rzeszą. Jednakże mając wsparcie w innych regulacjach, przede wszystkim prawnokarnych, mogą też pomóc w zabezpieczeniu „prawdy historycznej” przed negowaniem stosunkowo szeroko rozumianych zbrodni przeciwko ludzkości.

Bibliografia (alfabetycznie)

Źródła prawa i dokumenty

Listina základných práv a slobôd – Zákon č. 23/1991 Zb. ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon.

Návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na vydanie zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Stenogram z Procesu Norymberskeho, w ktorým poruszano kwestie eksterminacji slowackich Źydów: <http://avalon.law.yale.edu/imt/01-03-46.asp>.

Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia (Vyhláška ze dne 28. dubna 1955 o Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia, č. 32/1955 Sb.).

Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992 (ústavný zákon č. 460/1992 Zb. V znení č. 244/1998 Z. z., 9/1999 Z. z., 90/2001 Z. z., 90/2001 Z. z., 140/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 463/2005 Z. z., 92/2006 Z. z., 210/2006 Z. z., 100/2010 Z. z., 356/2011 Z. z., 232/2012 Z. z., 161/2014 Z. z., 306/2014 Z. z., 427/2015 Z. z., 44/2017 Z. z., 71/2017 Z. z., 137/2017 Z. z.).

Zákon z 20. mája 2005 Trestný zákon (v znení č. 650/2005 Z. z., 692/2006 Z. z., 218/2007 Z. z., 491/2008 Z. z., 497/2008 Z. z., 498/2008 Z. z., 59/2009 Z. z., 257/2009 Z. z., 317/2009 Z. z., 492/2009 Z. z., 576/2009 Z. z., 224/2010 Z. z., 547/2010 Z. z., 33/2011 Z. z., 262/2011 Z. z., 313/2011 Z. z., 246/2012 Z. z., 334/2012 Z. z., 428/2012 Z. z., 428/2012 Z. z., 189/2013 Z. z., 204/2013 Z. z., 1/2014 Z. z., 260/2014 Z. z., 260/2014 Z. z., 73/2015 Z. z., 78/2015 Z. z., 87/2015 Z. z., 174/2015 Z. z., 397/2015 Z. z., 398/2015 Z. z., 440/2015 Z. z., 444/2015 Z. z., 91/2016 Z. z., 125/2016 Z. z., 316/2016 Z. z., 264/2017 Z. z., 274/2017 Z. z.).

Zákon z 25. oktôbra 2016 o uznávaní a výkone majetkového rozhodnutia vydaného v trestnom konaní v Európskej únii a o zmene a doplnení niektorých zákonov, č. 316/2016 Z. z.

Zákon zo dňa 29. novembra 1961 Trestný zákon (č. 140/1961 Zb.).

Orzeczenia

Orzeczenie słowackiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 30 listopada 1994 r. (PL. ÚS 5/94).

Literatura

Bröstl A., *Právny štát*, Košice 1995.

Cibulka Ľ., *Slovenská republika – ústavný system*, [w:] Klíma K. a kol., *Encyklopedie ústavního práva*, Praha 2007.

Długoborski W. (red.), *The Tragedy of the Jews of Slovakia: 1938-1945: Slovakia and the "Final Solution of the Jewish Question"*, Oświęcim-Banská Bystrica 2002.

Drgonec J., *Tlačové právo na Slovensku*, Bratislava 1995.

Ivor J., *Trestné právo hmotné, zväzok 1. Všeobecná časť*, Bratislava 2006

Lacko M., *Dwuramienny krzyż w cieniu swastyki. Republika Słowacka 1939–1945*, Lublin 2012

Lipscher L., *Die Juden im slowakischen Staat 1939–1945*, Oldenbourg 1980

Orosz L., *Listina základných práv a slobôd ako súčasť ústavného systému Slovenskej republiky*, [w:] Jirásek J. (ed.), *Listina a súčasnosť. Sborník příspěvků sekce ústavního práva přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2010*, Olomouc 2010

Pecníková M., *O osvienčimskej lži*, „Justičná revue“, roč. 56/2004, č. 10

Petrík M., *Sloboda prejavu a fašistické, rasistické a iné extrémistické prejavy*, „Justičná revue“, roč. 56/2004, č. 4

Slaninová J., *Obmedzenie slobody prejavu v prípade rasistických, xenofobických alebo inak netolerantných výpovedí: zákonný rámec a prax. Súdne prostriedky ochrany proti „jazyku nenávisti“*, Bratislava 2004

Walczuk K., *Konstytucyjna wolność wypowiedzi i prawo do informacji w Republice Słowackiej (The freedom of expression and the right to information in Republic of Slovakia)*, *De Doctrina Europea*, rok III/2006, s. 68-69

Netografia

<http://snn.sk> – slovenský týždenník „Slovenské národné noviny“

<http://www.nrsr.sk/> – stránka slovenského parlamentu – Slovenskej rady Narodovej (Národná rada Slovenskej republiky)

<http://www.parlamentnelisty.sk> – informacyjny i dyskusyjny portal internetowy

<http://www.upn.gov.sk/> – slovenský Inštitút Pamäti Narodu (Ústav pamäti národa)

<https://hnonline.sk/> – slovenský denník „Hospodárske noviny“